

УДК 658.621

Лесик Л.І.

кандидат економічних наук,
асистент кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національного університету «Львівська політехніка»

ГРУПУВАННЯ ТА АНАЛІЗУВАННЯ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

THE CLUSTERING AND ANALYSIS OF FORMATION FACTORS OF THE ECONOMIC POTENTIAL OF ENTERPRISES

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено розробленню теоретичних та методичних засад групування та аналізування чинників формування економічного потенціалу підприємств. Запропоновано трірівневу модель формування економічного потенціалу підприємства. Згідно цієї моделі чинники, що визначають рівень економічних можливостей підприємства, поділяються на первинні, вторинні та узагальнювальні. Виокремлено основні напрями аналізування чинників формування економічного потенціалу підприємства. Розроблено метод оцінювання значущості окремих чинників стосовно їх впливу на підвищення використання наявного річного виробничого потенціалу підприємства.

Ключові слова: підприємство, економічний потенціал, чинник, групування, аналізування.

АННОТАЦІЯ

Статья посвящена разработке теоретических и методических основ группировки и анализа факторов формирования экономического потенциала предприятий. Предложена трехуровневая модель экономического потенциала предприятия. Согласно этой модели факторы, определяющие уровень экономических возможностей предприятия, делятся на первичные, вторичные и обобщающие. Выделены основные направления анализа факторов формирования экономического потенциала предприятия. Разработан метод оценки значимости отдельных факторов касательно их влияния на повышения использования наличного годового производственного потенциала предприятия.

Ключевые слова: предприятие, экономический потенциал, фактор, группировка, анализ.

ANNOTATION

The article is devoted to development of theoretical and methodological principles of clustering and analyzing of the factors which forming the economic potential of enterprises. A three-level model of the enterprise economic potential was proposed. According to this model, the factors that determine the level of enterprise economic capabilities, divided into primary, secondary and generalized. The main directions of analysis of factors of the formation of the economic potential of the company were highlighted. The evaluation method of the significance of certain factors regarding their impact on improving of use of existing annual production potential of enterprises.

Keywords: enterprise, economic potential, factor, clustering, analysis.

Постановка проблеми. Обґрунтування стратегії розвитку підприємств, розроблення планів та програм їх діяльності потребують наявності у їх менеджерів достовірної інформації про існуючий та перспективний рівень економічного потенціалу цих підприємств. В свою чергу, для отримання такої інформація необхідно здійснити ретельне оцінювання економічних можливостей суб'єктів господарювання. Труднощі, з якими стикаються фахівці у процесі

такого оцінювання, обумовлені, насамперед, складністю механізму формування економічного потенціалу підприємств, наявністю значної кількості його різновидів та чинників, що впливають на його величину.

Загалом, отримання обґрунтованої оцінки величини економічного потенціалу підприємств є неможливим без виділення основних чинників, які беруть участь у його формуванні. Головна проблема, яка постає при виокремленні чинників утворення економічних можливостей суб'єктів підприємницької діяльності, полягає у тому, що таких чинників існує надзвичайно багато, а взаємозв'язки між ними є доволі складними, зокрема, існує вплив окремих чинників на інші. Тому реалізація будь-яких методів оцінювання величини економічного потенціалу підприємств потребує попередньої систематизації чинників впливу на неї, зокрема, шляхом проведення їх групування.

Практика господарювання засвідчує, що різні чинники формування економічного потенціалу підприємств справляють різний за силою вплив на його величину. Зокрема, існують чинники, які здійснюють вирішальний вплив на показники, що характеризують економічні можливості суб'єктів господарювання, а є чинники, що відіграють у процесі утворення цих можливостей другорядну роль. За таких умов важливе значення у процесі оцінювання та управління економічним потенціалом підприємств, окрім групування чинників, що визначають його величину, має також і аналізування впливу цих чинників на показники, що характеризують економічні можливості суб'єктів господарювання. Це обумовлено тим, що знання закономірностей та міри впливу різних чинників на величину економічного потенціалу підприємств дає змогу підвищити точність її оцінювання та встановити напрями зростання економічних можливостей суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На теперішній час питання виділення основних джерел формування економічного потенціалу підприємств розглянуто багатьма авторами. При цьому у більшості публікацій наголос робиться на трьох основних характеристиках, а саме: обсягах ресурсів підприємств, здатності здійснювати ефективне управління ними та

спроможності досягати підприємствами поставлених цілей їх діяльності. Так, у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» потенціал розглядається як сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил, що можуть бути використані у певній сфері, галузі, ділянці; запас чого-небудь, резерв; приховані здатності, сили якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов [1, с. 902]. У працях Ємельянова О.Ю. [2, с. 129–131], Шаманської О.І. [3, с. 167–169], Яремко І.І. [4, с. 295–296], Висоцького А.Л. [5, с. 317] та інших детально обґрунтованого важливості ресурсного забезпечення діяльності підприємства як основного джерела формування різних видів його економічного потенціалу. У своїй роботі Краснокутська Н.С. наголошує на важливості наявності у підприємства не лише потрібних обсягів тих чи інших ресурсів, але й відповідних компетенцій, тобто здібностей мобілізувати ці ресурси у ході здійснення комплексу дій [6, с. 7–8].

У низці наукових праць, зокрема у роботах Ареф'єва О.В. [7, с. 72–75], Бугая В.З. [8, с. 29–32], Іщука С.І. [9, с. 50–55], авторами здійснено спроби виокремлення чинників та розроблення моделей формування сукупного економічного потенціалу підприємств та його окремих різновидів.

Цікавий підхід до групування чинників такого різновиду економічного потенціалу підприємства, як інвестиційно-інноваційний потенціал, запропонувала Гришко В.А. [10, с. 9], згідно якого пропонується поділ чинників інвестиційно-інноваційного потенціалу підприємства на дві групи: чинники, які формують інвестиційно-інноваційний потенціал підприємства (чинники, які характеризують: продукцію, яку виготовляє або планує виготовляти підприємство; стан майна підприємства; можливості підприємства виробляти інноваційну продукцію; ризик інвестиційної діяльності підприємства; державну підтримку інвестиційно-інноваційної діяльності у країні чи регіоні) та чинники, які дають змогу реалізувати інвестиційно-інноваційний потенціал підприємства, що включають, зокрема, кадрове, організаційне, інформаційне, матеріально-технічне та фінансове забезпечення реалізації цього потенціалу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на значні здобутки науковців у вирішенні питання групування та аналізування чинників формування економічного потенціалу підприємств, існуючі підходи до такого групування недостатньо враховують наявність ієрархії цих чинників, а запропоновані у науковій літературі методи їх аналізування мало уваги приділяють оцінюванню їхньої значущості.

Метою статті є розробка теоретичних та методичних засад групування та аналізування чинників формування економічного потенціалу підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічний потенціал підприємств як узагальнююча характеристика міри їх можливостей щодо отримання фінансових результатів від здійснення господарської діяльності формується внаслідок одночасного впливу низки різноманітних чинників, що визначають величину цих результатів. Тому виокремлення та групування основних чинників формування економічного потенціалу господарюючих суб'єктів та подальше їх аналізування є необхідними умовами побудови системи показників оцінювання наявного рівня економічних можливостей підприємств.

Для того, щоб чітко описати взаємозв'язки між окремими чинниками, у процесі формування наявного економічного потенціалу підприємства доцільно побудувати трирівневу модель такого формування, згідно якої усі чинники, що визначають рівень цього потенціалу, поділяються на такі групи:

1. Первинні чинники, кількісне оцінювання яких ґрунтується на первинній інформації про внутрішнє та зовнішнє середовища господарюючого суб'єкта. При цьому первинні чинники внутрішнього середовища підприємства доцільно поділити на чинники, що характеризують: провідний виробничий ресурс підприємства, відносно якого обчислюється рівень його можливостей щодо виготовлення продукції (для більшості підприємств таким видом ресурсів є устаткування); інші види виробничих ресурсів, що беруть безпосередню участь у виготовленні продукції, до яких належать робітники, основні матеріали, паливо для технологічних цілей та ін.; виробничі ресурси, які беруть опосередковану участь у виготовленні продукції (пасивна частина основних засобів, працівники апарату управління тощо). За кожним з цих різновидів виробничих ресурсів підприємства чинниками формування його наявного економічного потенціалу будуть виступати існуючі на теперішній час на підприємстві обсяги таких ресурсів, рівень їх якості, фізичні норми їх витрат на виготовлення різних видів продукції (для ресурсів, що беруть безпосередню участь у виготовленні продукції), витрати на утримання та експлуатацію цих ресурсів (для ресурсів, які беруть опосередковану участь у виготовленні продукції) тощо. Стосовно первинних чинників зовнішнього середовища підприємства, які впливають на наявний рівень його економічного потенціалу, то їх доцільно поділити на чинники, що характеризують: виробничі ресурси (зокрема: ціни, витрати на транспортування та зберігання матеріальних ресурсів, тарифні ставки та інші складові систем оплати праці різних категорій працівників тощо); продукцію, яку виготовляє або може виготовляти підприємство (зокрема: поточна ціна та натуральні обсяги виробництва кожного виду продукції, їх зміна у часі в попередні періоди); операційну діяльність підприємств-конкурентів (зокрема: частки ринків збуту, які вони займають, ціни

та витрати на виготовлення їх продукції тощо); інструменти державної регуляторної політики (зокрема, особливості оподаткування).

2. Вторинні чинники, кількісне оцінювання яких ґрунтується на інформації про первинні чинники, що визначають наявний рівень економічного потенціалу підприємства, а саме – чинники, що характеризують: обмеження на обсяги виготовлення продукції підприємства (зокрема, таким чинником може виступати максимально можливий сукупний річний фонд робочого часу, наявного у підприємства устаткування); питомі витрати основних виробничих ресурсів на виготовлення кожного виду продукції у грошовому виразі (зокрема, питомі витрати основних матеріалів, палива та енергії на технологічні цілі, питомі витрати на оплату праці основних та допоміжних виробничих робітників тощо); постійні витрати підприємства (зокрема, витрати на утримання та експлуатацію пасивної частини основних засобів, зарплата адміністративного персоналу); параметри попиту на різні види продукції, яку виготовляє підприємство (зокрема, пряма та перехресна еластичності попиту на них).

3. Узагальнювальні чинники, які безпосередньо впливають на величину наявного економічного потенціалу підприємства, кількісне оцінювання яких ґрунтується на використанні інформації про первинні та вторинні чинники та застосуванні відповідних методів обробки такої інформації (зокрема, оптимізаційних методів). До таких чинників слід, насамперед, віднести: оптимальні обсяги та структуру асортименту продукції підприємства; оптимальні параметри матеріального постачання (обсяги та терміни поставок матеріалів); оптимальні обсяги виробничих ресурсів, які беруть безпосередню участь у виготовленні продукції; оптимальні обсяги виробничих ресурсів, які беруть опосередковану участь у виготовленні продукції; оптимальні параметри збутової діяльності підприємства (обсяги реклами продукції, інших способів стимулювання її збуту, найкращі канали збуту тощо).

Таким чином, запропонований ієрархічний підхід до групування чинників, що впливають на наявний рівень економічного потенціалу підприємства, дає змогу поглибити уявлення про закономірності формування цього потенціалу та, відповідно, підвищити точність та обґрунтованість результатів його оцінювання. Також проведено групування чинників, які впливають на наявний рівень економічного потенціалу підприємства, являє собою необхідну умову для здійснення подальшого аналізування цих чинників. Таке аналізування повинно здійснюватися у декількох напрямках, до яких слід віднести такі:

– зіставлення результатів кількісного вимірювання досліджуваних чинників (шляхом обчислення показників, що їх характеризують) за різні проміжки часу та виявлення тенденцій щодо їх зміни;

– зіставлення результатів кількісного вимірювання досліджуваних чинників за різними підприємствами певної галузі;

– зіставлення результатів кількісного вимірювання досліджуваних чинників із нормованими значеннями за їх наявності та виявлення причин відхилення;

– побудова та дослідження аналітичних моделей впливу окремих чинників на наявний рівень економічного потенціалу підприємства;

– встановлення міри значущості окремих чинників та їх груп щодо їх впливу на наявний рівень використання економічного потенціалу підприємства.

Відзначимо, що у подальшому нами буде досліджуватися випадок аналізування чинників формування такого різновиду економічного потенціалу підприємства, як його виробничий потенціал, а в якості цих чинників розглядатимуться лише ті, що мають внутрішню відносно підприємства природу. Тоді для реалізації двох останніх з перелічених напрямів аналізування чинників формування наявного рівня економічного потенціалу підприємства доцільно виконати таку послідовність дій:

1) обрати критерій оцінювання наявного рівня виробничого потенціалу підприємства. У подальшому таким критерієм буде виступати максимально можлива величина прибутку підприємства від його операційної діяльності;

2) побудувати математичну модель, яка описує вплив основних чинників формування наявного рівня виробничого потенціалу підприємства на величину його операційного прибутку. Запропонована нами модель може бути представленою таким чином:

$$P_p = \sum_{i=1}^n T_i \times (P_i \times (C_i - B_i) - C_i) + B_n, \quad (1)$$

де P_p – річний операційний прибуток підприємства, грн.;

n – кількість видів продукції підприємства, одиниць;

T_i – річний фонд корисного часу роботи устаткування у частині виготовлення i -того виду продукції підприємства, годин;

P_i – годинна продуктивність устаткування у частині виготовлення i -того виду продукції, натуральних одиниць за годину;

C_i – ціна одиниці i -того виду продукції без непрямих податків, грн.;

B_i – витрати, величина яких є прямо пропорційною натуральному обсягу виготовлення i -того виду продукції, у розрахунку на одиницю даного виду продукції, грн.;

C_i – витрати на виготовлення i -того виду продукції, величина яких є прямо пропорційною корисному фонду робочого часу устаткування, у розрахунку на одну годину його роботи, грн.;

B_n – постійні річні витрати на виготовлення та збут усієї сукупності видів продукції підприємства, грн.;

3) оцінити можливу величину зростання прибутку підприємства від виготовлення та збуту

кожного виду продукції за умови повного використання наявного виробничого потенціалу господарюючого суб'єкта. При цьому збільшення величини операційного прибутку, що відповідає окремим чинникам даного виду потенціалу підприємства, можна обчислити наступним чином:

– за рахунок досягнення максимально можливої величини річного фонду корисного часу роботи устаткування щодо виготовлення і-того виду продукції:

$$\Delta P_{pTi} = (T_{i\max} - T_i) \times (\Pi_i \times (C_i - B_i) - C_i), \quad (2)$$

де $T_{i\max}$ – максимально можлива величина річного фонду корисного часу роботи устаткування щодо виготовлення і-того виду продукції, годин;

– за рахунок досягнення максимально можливої годинної продуктивності устаткування щодо виготовлення і-того виду продукції:

$$\Delta P_{pPi} = (\Pi_{i\max} - \Pi_i) \times T_i \times (C_i - B_i), \quad (3)$$

де $\Pi_{i\max}$ – максимально можлива годинна продуктивність устаткування щодо виготовлення і-того виду продукції, натуральних одиниць за годину;

– за рахунок досягнення мінімально можливих питомих витрат, величина яких є прямо пропорційною натуральному обсягу виготовлення і-того виду продукції:

$$\Delta P_{pBi} = (B_i - B_{i\min}) \times T_i \times \Pi_i, \quad (4)$$

де $B_{i\min}$ – мінімально можливі питомі витрати, величина яких є прямо пропорційною натуральному обсягу виготовлення і-того виду продукції, грн.;

– за рахунок досягнення мінімально можливих витрат на виготовлення і-того виду продукції, величина яких є прямо пропорційною корисному фонду робочого часу устаткування:

$$\Delta P_{pCi} = (C_i - C_{i\min}) \times T_i, \quad (5)$$

де $C_{i\min}$ – мінімально можливі витрати на виготовлення і-того виду продукції, величина яких є прямо пропорційною корисному фонду робочого часу устаткування, у розрахунку на одну годину його роботи, грн.;

– за рахунок зниження величини постійних витрат на виготовлення і збут продукції підприємства:

$$\Delta P_{pPe} = P_e - P_{e\min}, \quad (6)$$

де $P_{e\min}$ – мінімально можлива величина постійних витрат на виготовлення і збут усього обсягу продукції підприємства, грн.;

4) обчислити суму результатів розрахунків, отриманих за кожною з формул (2) – (5), за усією сукупністю видів продукції підприємства. Таким чином розраховується очікуване збільшення величини операційного прибутку підприємства внаслідок удосконалення управління кожним чинником формування виробничого потенціалу підприємства;

5) визначити суму результатів, отриманих на попередньому етапі, після чого додати до неї результат обчислень за формулою (6);

6) кожен із результатів, отриманих на четвертому етапі представленої послідовності дій, а також величину, обчислену за формулою (6), поділити на результат розрахунків, отриманих на п'ятому етапі. Таким чином встановиться міра значущості обраних чинників (загального річного корисного фонду робочого часу устаткування; годинної продуктивності устаткування; витрат, величина яких є прямо пропорційною натуральному обсягу виготовлення продукції, у розрахунку на одиницю даного виду продукції; витрат, величина яких є прямо пропорційною корисному фонду робочого часу устаткування, у розрахунку на годину роботи; загальної річної величини постійних витрат) щодо їх впливу на наявний рівень використання виробничого потенціалу підприємства.

Висновки. Використання розроблених теоретичних та методичних засад групування та аналізування чинників формування економічного потенціалу підприємств у практиці його оцінювання дасть змогу підвищити ступінь точності та обґрунтованості отриманих результатів такого оцінювання завдяки врахуванню основних чинників формування економічних можливостей суб'єктів господарювання та рівня значущості цих чинників. Подальше дослідження питань групування та аналізування чинників формування економічного потенціалу підприємств повинно, зокрема, передбачати врахування галузевих особливостей процесу такого формування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
2. Ємельянов О.Ю. Діагностика ресурсного забезпечення як чинника формування виробничо-збутового потенціалу підприємств / [О.Ю. Ємельянов, Т.О. Петрушка, А.Л. Висоцький] // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. № 23.4. – С. 128–135.
3. Шаманська О.І. Основні напрямки підвищення ефективності управління ресурсним потенціалом підприємства / О.І. Шаманська // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 6. – С. 166–172.
4. Яремко І.І. Економічний потенціал підприємств в контексті ресурсної концепції / І.І. Яремко // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2010. – № 682. – С. 294–298.
5. Висоцький А.Л. Види, чинники та об'єкти управління збутовим потенціалом машинобудівного підприємства / А.Л. Висоцький // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. № 24.7. – С. 315–323.
6. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: [навч. посібник] / Н.С. Краснокутська. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
7. Ареф'єва О.В. Економічні засади формування потенціалу підприємства / О.В. Ареф'єва, Т.В. Харчук // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 7. – С. 71–76.
8. Бугай В.З. Теоретичні основи формування потенціалу підприємства / [В.З. Бугай, А.В. Горбунова, Ю.В. Ключєва] //

- Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – №1. – С. 27–33.
9. Іщук С.І. Концептуальні засади формування та розвитку виробничого потенціалу промислових підприємств / С.І. Іщук // Регіональна економіка. – 2005. – № 3. – С. 48–56.
10. Гришко В.А. Оцінювання та управління інвестиційно-інноваційним потенціалом машинобудівних підприємств: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами діяльності)» / В.А. Гришко. – Львів, 2011. – 25 с.